

MICHAEL SHAFIR

Conu' Shafirida față cu reacțiunea: Joseph de Maistre sau Fandacsia Descătușată Master Shafirida Stands Up to Reaction: Joseph De Maistre or Unleashing Unreason *

Abstract:

Was Joseph de Maistre a conservative thinker?; an actor who might at any time switch roles with his alleged British counterpart Edmund Burke in a show called "Reactions to the French Revolution"? Or was de Maistre (as Sir Isaiah Berlin saw him) a milestone on mankind's rush to the "Age of Unreason" in general, and to the Nazi folly in particular? To answer this controversy, Professor Michael Shafir called on the witness' stand an unexpected expert in conservatism and the folly of revolutions: Romanian playwright Ion Luca Caragiale. Using as evidence before the court Caragiale's famous farce "Master Leonida Facing Reaction", this exercise in literary counterfactualism demonstrates, according to Shafir, the fig of reason and faith is too small to cover the wastelands of unreason and Social-Darwinist-like psychopathology.

Spre deosebire de Edmund Burke, contele Joseph de Maistre (1753-1821) poate fi considerat ca aparținând în totalitate curentului de gândire reacționar, prin care înțelegem reacția de gândire contra-revoluționară stârnită de Revoluția Franceză, mai degrabă decât să folosim termenul în sens pejorativ, așa cum au făcut-o comuniștii. De Maistre a cunoscut și în bună parte a acceptat și s-a inspirat din scrierile lui Burke, dar, asemenea contemporanului său Louis de Bonald, el nu se mulțumește numai cu propovăduirea conservatorismului și a virtuților pragmatismului și ale moderației, precum Burke. Din contră, Joseph de Maistre devine nu numai avocatul înflăcărat al virtuților fostului regim, dar potrivit unora dintre interpreții scrierilor sale, este în același timp și profetul gândirii proto-fasciste și chiar fasciste, ce avea să se nască în Europa către sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Aceasta, cel puțin, este interpretarea pe care o dă gândirii lui de Maistre, marele filosof britanic Sir Isaiah Berlin, într-un celebru articol publicat în 1990 sub titlul "De Maistre și originile fascismului" (Berlin, 1990). Emil Cioran va vedea de asemenea în de Maistre un precursor al "răului", unul care este mult mai apropiat de era noastră decât de cea în care a trăit (Cioran, 1957, pp. 9, 47).

Pentru a face lucrurile mai clare și mai familiare, în această seară mi-am ales un referent puțin obișnuit: nemuritorul Conu' Leonida. Dacă Edmund Burke ar fi scris dra-

Michael
Shafir

Professor
Ph.D.,
Faculty of
European
Studies,
Babes-
Bolyai
University,
Cluj-

Napoca, Romania.

Author of the books:

Romania: Politics, Economics
and Society. Political
Stagnation and Simulated
Change (1985), Between
Negation and Comparative
Trivialization: Holocaust Denial
in Post-Communist East-Central
Europe (2002).

Key words:

Conservatism, Counter-Reaction,
Enlightenment, Social-
Darwinism, Fascism, Nazism,
Roman-Catholicism, Divinity,
Fall-from-Grace, Sin, Absolutism,
Sanction, War.

maturgie, nu ar fi putut reda mai bine esența gândirii conservatoare decât a făcut-o Caragiale în celebra lui farsă, și nu numai acolo. Pentru că—și asta comuniștii au încercat să ascundă—Conu' Iancu a fost, la rândul său, un conservator. Asemenea lui Burke, Caragiale a atenționat asupra pericolului fanatismului ideologic, al “prizonieratului ideational” dispus să arunce după băiță bebelușul cu tot cu copaia. Ascultați ce spune *Aurora Democratică* la “Ultimele știri,” acelea care-i clarifică Conului Leonida cine se află în spatele împușcăturilor pe care le-a auzit în stradă: “Reacțiunea a prins iar limbă. Ca un strigoi în întunec, ea stă la pândă ascuțindu-și ghearele și așteptând momentul oportun pentru poftete ei antinaționale... Națiune, fii deșteaptă” și, adresându-se consoartei Efimița : “și noi dormim, domnule!” (Caragiale, 2000, p. 92).

Desigur, este marea măiestrie a dramaturgului român că tocmai în gura “revoluționarului” de Conu' Iancu este pusă cea mai ridicolă descriere a mecanismului prin care individul devine “prizonierul ideii.” Să-l ascultăm: “Omul, bunioară, de par egzemplu, dintr-un nu-știu-ce ori ceva, cum e nevrinos, de curiozitate, intră la o idee; a intrat la o idee? Fandacsia e gata; ei! și după aia, din fandacsie, cade în ipohondrie. Pe urmă, firește, și nimica mișcă” (Caragiale, 2000, p. 89).

Este, desigur, întotdeauna periculos să atribuim elemente ale gândirii unui filosof sau altuia, altei epoci decât celei în care a trăit, tot așa cum nu mai puțin periculos este să sustragem anumite elemente ale scrierilor cuiva și să le transbordăm în alt context istoric, făcând abstracție de celelalte elemente ale filosofiei sale. Poate cel mai elocvent exemplu în acest sens ne-a fost oferit de nimeni altul decât marele Karl Popper și modalitatea în care acesta l-a tratat pe Hegel, transformat într-un adevărat inamic al “societății deschise” și în precursor al gândirii fasciste (vezi Popper, 1950, Capitolul 12, pp.223-273; Avineri, 1968; Germino, 1970). Și interpretarea oferită de către Isaiah Berlin scrierilor lui de Maistre este pusă sub semnul întrebării din aproximativ aceleași motive. O face, de exemplu, biograful lui de Maistre, Owen Bradley (1999) și, mai pe meleagurile noastre, Aurelian Crăiuțu într-un studiu publicat în volumul *Elogiul libertății*, apărut la editura Polirom în 1998.

Crăiuțu (1998, p. 94) scrie pe bună dreptate că nu vom putea găsi în scrierile lui de Maistre elemente caracteristice gândirii fasciste cum ar fi elogiul maselor și al omului nou, practica plebiscitară, supremația ideologiei și (mai ales), ostilitatea față de religie. Cu alte cuvinte: “să te ferească Dumnezeu de furia poporului!...Ce să vezi, domnule? Steaguri, muzice, chiot, tãmbălău, lucru mare, și lume, lume, de-ți venea amețea, nu altceva” (Caragiale, 2000, p. 80). Autorul român preferă însă să acorde un spațiu relativ restrâns acelor aspecte ale gândirii lui de Maistre care depășesc cu mult conservatorismul lui Burke și mai ales să facă abstracție de faptul că, așa cum arată Berlin în articolul său, există elemente practic identice între de Maistre și gânditori considerați azi de a fi făcut fără îndoială parte din spectrul ideologic fascist, cum ar fi francezii Charles Maurras și Maurice Barres (Sternhell, 1972, 1978).

Biografia lui de Maistre nu ajută nici ea prea mult la elucidarea acestei probleme. Născut într-o familie de nobili din Savoia (în acel timp un regat independent de Franța),

de Maistre a avut o educație relativ liberală pentru timpul său, venind între altele în contact cu francmasoneria, pe care avea să o denunțe cu multă înverșunare în scrierile sale de mai târziu. Totuși, în 1792-1793, potrivit biografului său Owen Bradley, a participat îndeaproape la loji masonice, și a cunoscut îndeaproape gândirea iluministă, al cărei mare adversar va deveni. A primit o educație iezuită, în care s-a strecurat un aspect interesant: a făcut parte dintr-un ordin laic, printre ale cărui îndatoriri s-a numărat și conducerea către eșafod a condamnaților la moarte. După cum vom vedea, acest lucru avea să își lase o amprentă adâncă asupra personalității lui de Maistre, în lucrările căruia tema morții, a călăului și a eșafodului devenind pe alocuri obsedantă. La fel ca și tatăl său, de Maistre avea să devină senator al statului Savoia. După izbucnirea Revoluției Franceze și cucerirea de către Franța revoluționară a Savoiei în anul 1792, de Maistre avea să-și urmeze ca un supus credincios ce era monarhul, mai întâi în exil la Torino și la Roma, și în cele din urmă la Calgari, în Sardinia, unde regele trăia ca un fel de pensionar finanțat de către casele regale ale Angliei și Rusiei. De Maistre, care nu a reușit niciodată să câștige pe deplin încrederea curții regale din cauza trecutului său de cochetărie cu masoneria, va fi trimis ambasador la St. Petersburg în 1802, unde va și produce cele mai importante dintre lucrările sale, revenind acasă numai în 1817, cu patru ani înainte de moarte (Berlin, 1990). Între aceste lucrări, cele mai importante sunt *Considerații asupra Franței* (1796) și *Serile de la Sankt-Petersburg sau convorbiri despre cărmuirea lumii de către Providență* (publicat postum în 1821).

Ce împărtășește de Maistre cu Burke este fără îndoială respingerea iluminismului și a Revoluției Franceze ca întruchipare a acestuia. Nu este singurul care o face, vom găsi aceeași viziune la de Bonald sau la Johann Gottfried Herder (1744-1803) care va vorbi, ca și Burke, împotriva celor pe care Herder îi va numi “marii simplificatori” ai istoriei. Toți acești gânditori, ca și alții ai timpurilor imediat post-revoluționare, vor ataca crezul potrivit căruia oamenii ar putea construi o societate perfectă pornind de la zero, o societate bazată numai pe legile naturii, pe rațiunea umană și pe cuceririle științei, și în același timp una ignorând pe de altă parte trecutul, tradiția, regulile și valorile transmise din generație în generație. La fel ca și ei, de Maistre respinge ideile a priori care pleacă de la o viziune idealizată a naturii umane și susține ca în loc de a impune astfel de modele asupra societății trebuie plecat de la realitatea empirică înconjurătoare, de la istoria pe care o cunoaștem, de la zoologie și de la observarea celor existente. Altfel, cum ar fi zis Conu' Iancu, se va ajunge la o “soțietate” în care există o “lege a murăturilor,” potrivit căreia nimeni nu mai plătește bir, și este “treaba statului” să facă rost de banii din care “fiește-care cetățean ia câte o leafă bună pe lună, toți într-o egalitate”, căci “el ce grije are? Pentru ce-l avem pe el? E datoria lui să-ngrijască să aibă oamenii lefurile la vreme” (Caragiale, 2000, pp. 85-86).

Dacă gândirea lui de Maistre s-ar rezuma la atâta, probabil că nu l-am mai fi studiat, sau l-am fi studiat împreună cu Edmund Burke. Dar gândirea lui de Maistre nu se rezumă deloc la acest aspect, în ciuda faptului că de Maistre cunoaște scrierile lui Burke și îl citează atunci când îi convine. Berlin observă pe bună dreptate că din punct de vedere temperamental, savoyardul este mai degrabă asemănător “inamicilor lui, iacobini” decât conservatorilor. Ca și iacobinii, contele “era o persoană care credea [în ceea ce credea] total, una care ura cu violență, un *jusqu'au boutiste* în tot ce făcea.” Aparent, la fel ca și Burke, gândirea lui de Maistre propovăduiește virtuțile credinței și ale tradiției. Numai că, spre deosebire de Burke, la de Maistre nu este vorba de orice credință și de orice tradiție, amândouă rezultate din necesitățile specifice ale diferitelor societăți. Există o singură credință valabilă, cea Romano-Catolică, și o singură tradiție care se impune din

însăși natura umană: omul este, după cum vom vedea, un păcătos și un corupt și de aceea societatea trebuie să funcționeze în baza autorității, a ierarhiei, a supunerii și a impunerii. Burke nu putea să fie un model pentru de Maistre, dacă ar fi să amintim numai faptul că un protestant nu avea cum să constituie un exemplu demn de urmat pentru de Maistre (*adevărata necredință nu-și află locul decât în sânul adevăratei religii*, avea să scrie contele în 1809, în *Eseu despre principiul regenerator al constituțiilor politice și al altor instituții seculare*), a cărui gândire este bazată pe trei piloni principali: Biserica (și prin Biserică înțelegem numai și numai Biserica Catolică), Moharhia absolută ca întruchipare a ordinii divine, și Pedepsa, ca mijloc al implementării și al sancționării devierii de la calea cea dreaptă.

Dacă iluminiștii credeau că știința va putea duce la rezolvarea problemelor societății umane, și că este posibilă acea societate în care “nimeni nu mai plătește bir”, de Maistre plasează pe primul loc primatul instinctului, al dogmelor, al prejudecăților (care, potrivit gânditorului savoyard reprezintă experiența generațiilor), al credinței oarbe. Dacă iluminiștii sunt optimiști în ce privește viitorul omenirii, de Maistre este pesimist. Dacă iluminiștii credeau că o armonie eternă și pacea între oameni sunt posibile, de Maistre susține că un conflict între oameni este o necesitate divină care este rezultatul faptului că suntem cu toții niște păcătoși decăzuți din grația divină datorită păcatului original. De aici provine și inevitabilitatea suferinței, a vărsărilor de sânge, a războaielor. Dacă iluminiștii propovăduiau idealurile păcii și ale egalității sociale bazate pe interesul comun al societății și pe caracterul bun al omului în stare naturală, pentru de Maistre conflictul violent și ciocnirea de interese sunt condiția normală a omului decăzut din grația divină și ea se extinde și asupra națiunilor din care omul face parte. În fapt, cum bine percepe Cioran în prefața lui la lucrările lui de Maistre (p. 14), nici Iluminismului nu-i lipsește o anumită dimensiune de providențialism: atât providențialismul de natură religioasă, cât și cel de natură laico-științifică, au drept scop și mizează pe mântuirea omului (sau pe eliberarea sa) prin intermediul transformării naturii de către logos. Cioran afirmă: “trezirea de la concepția teologică sau metafizică la cea a materialismului istoric este o simplă schimbare a unui providențialism cu altul.”

Protestantismul este în ochii lui de Maistre cel mai mare inamic al speciei umane, deoarece și-a ridicat mâna împotriva Bisericii Universale. Însuși Iluminismul nu este altceva decât copilul nelegitim al marilor distrugători: Calvin, Luther și Jan Hus. Protestantismul este expresia revoltei rațiunii individuale împotriva credinței, a cărei natură este universală, a revoltei conștiinței individuale împotriva supunerii, care este oarbă și bazată numai și numai pe respectul autorității. De aceea, protestantismul nu este la urma-urmei altceva decât o rebeliune, o revoltă care dă naștere haosului. Acolo unde nu există arhireul, nu va exista nici regele. Catolicii, afirmă el, nu s-au revoltat niciodată împotriva unui suveran, numai protestanții au făcut acest lucru. Pentru a demonstra acest lucru, de Maistre face uz de un sofism: atunci când catolicii s-au revoltat împotriva unui suveran, au făcut-o deoarece acesta era un uzurpator, deci nu s-au revoltat împotriva autorității legitime. Ca și cum în istorie nu ar fi existat uzurpatori catolici!

Mai mult, de Maistre merge până într-acolo încât ia apărarea Inchiziției, care în ochii lui nu ar fi fost altceva decât un instrument de re-educare blajină, care a readus la sânul adevăratei credințe multe suflete rătăcite. Datorită Inchiziției, Spania nu a fost nevoită să treacă prin conflicte religioase destructive, așa cum au fost cele din Franța, Anglia sau Germania. Războiul de 30 de ani a adus multe nenorociri Germaniei, deoarece nici o țară nu se poate revolta împotriva Adevăratei Biserici rămânând în același timp o țară măreață.

Calea către adevăr, potrivit gândirii lui de Maistre, nu poate fi cunoscută prin mijloace raționale ci numai prin intermediul revelației divine. În consecință, de Maistre va respinge orice idee de contract social, fie ea și numai un contract între generații, așa cum acesta se reflectă la Burke. Ca și Burke, de Maistre va respinge extremismul ideilor abstracte, dar, spre deosebire de Burke, această respingere va fi la de Maistre una care este nu mai puțin extremă decât așa-zisul extremism iluminist. Ceea ce caracterizează ființele umane, afirmă de Maistre, este pe de o parte incapacitatea lor de a se ridica la gradul perfecțiunii Creatorului, și pe de cealaltă parte faptul că întreaga lor existență se desfășoară în virtutea și în prezența păcatului original, a căderii și în consecință a inevitabilității morții. Omul nu va fi niciodată capabil să înțeleagă destinul ce i-a fost hărăzit de către Creator, și de aceea de cele mai multe ori el se va întreba de ce este pedepsit fără a fi vreodată capabil să poată pătrunde în secretele existenței. Ceea ce ni se pare absurd se datorează faptului că suntem niște ființe limitate în capacitatea noastră, și de aceea de multe ori suntem numai instrumentele unui scop divin pe care nu îl înțelegem. Până și Revoluția Franceză cu atrocitățile sale nu este decât instrumentalizarea acestui scop divin, iar teroarea ei sau cuceririle teritoriale ale unui Napoleon nu sunt decât o exemplificare, pe de o parte a catastrofelor ce pot surveni atunci când omul încearcă să-și construiască propria soartă numai în baza unei idei abstracte care ignoră tradiția și credința, iar pe de cealaltă parte a necesității supremației autorității statale, pe care un Napoleon, inconștient că este instrumentul Creatorului, o va impune în cadrul imperiului. “Nu vom obosi să repetăm,” avea să scrie de Maistre în *Considerații asupra Franței*, că nu oamenii sunt cei care conduc revoluția, ci revoluția e cea care-i conduce pe oameni. Spuneam bine când afirmam că *ea merge singură*. Această frază înseamnă că niciodată divinitatea nu s-a arătat atât de limpede în nici un eveniment uman. Dacă ea se folosește de uneltele cele mai josnice, înseamnă că pedepsește ca să regenereze” (Maistre, 2000, p. 25. Sbl. autorului). Este interesant să observăm că, sub o cu totul altă formă, cea a ideii de libertate și a continuei sale expansiuni, aceeași idee a omului inconștient de scopurile al căror instrument este o vom găsi și la Hegel.

Nimic nu este întâmplător în viață, dar omul este incapabil să înțeleagă faptul că divinitatea își are propriile ei legi. Dacă un om bun trebuie, totuși, să sufere, el nu poate pretinde divinității să-și schimbe legile, deoarece asta ar crea un haos. Tot așa cum cineva care suferă de o maladie nu se așteaptă ca medicina să-și schimbe legile din această cauză, ci, din contra, își caută lecuirea în cadrul acestor legi, tot așa omul care trebuie să facă față nedreptăților sociale nu trebuie să ceară ca aceste nedreptăți să fie eliminate printr-o schimbare a societății. Faptul că el suferă nu este o dovadă că societatea nu ar fi guvernată de legi bune. Legea nu poate preveni apariția nenorocirilor personale și nu poate opera în așa fel încât să fie adaptată la cazurile particulare, deoarece ea ar înceta atunci să fie lege. “Legea dreaptă nu este cea care are efect asupra tuturor, ci aceea care este făcută pentru toți. Efectul său asupra cutărui sau cutărui individ nu mai este decât un accident...[A]m putea dovedi clar că relele de tot felul se abat asupra omenirii ca o ploaie de gloanțe asupra unei armate, fără să aleagă...” Dumnezeu nu poate “să fie obligat să suprimă pentru noi legile gravitației, numai pentru ca pe această terasă se află trei oameni care n-au furat sau n-au ucis niciodată,” le explică interlocutorilor săi unul din participanții la dialogul imaginar de la Sankt-Petresburg (Maistre, *Serile....* , pp. 150, 153).

Principiul divin al funcționării societății umane se bazează pe existența în lume a unei sume totale de păcate, care trebuie să fie ispășite printr-o sumă totală de suferință. Rezultă de aici că suferința individuală poate fi rezultatul ispășirii colective, iar dreptatea nu poate fi împărțită în mod egal pe lumea asta, în așa fel încât numai păcătoșii să sufere.

Atâta timp cât "răul" există pe lume, va trebui să curgă sânge, iar acest sânge va fi atât cel al păcătoșilor cât și cel al nevinovaților, care ajung în felul acesta să plătească pentru răscumpărarea păcatelor speciei umane. Așa se se explică teroarea lui Robespierre îndreptată asupra aristocrației, dar și asupra propriilor săi susținători. Este, așa cum indică Berlin, o viziune pe care o putem denumi teodicee, potrivit căreia existența în lume a răului și a nedreptății nu infirmă bunătatea divină.

Prin urmare, responsabilitatea nu este una individuală, ci una colectivă. Cu toții suntem parte din celălalt și celălalt este parte din noi, păcatele noastre se răsfrâng asupra celorlalți iar păcatele lor asupra noastră. Nu cred că de Maistre știa că această viziune nu era câtuși de puțin catolică. "Kol Israel arevim ze le'ze" (orice evreu este responsabil pentru faptele celorlalți evrei), ne spune tradiția ebraică. Cu atât mai mult, potrivit savoyardului, vor cădea păcatele părinților asupra copiilor.

Dar pentru de Maistre, la baza tuturor acestor aspecte stă insuficiența naturii umane. De Maistre este, așa cum bine percepe Crăiuțu, un pesimist, ceea ce îl plasează la polul opus optimismului funciar al Iluminismului, care alungase din repertoriul său noțiuni "desuete" cum ar fi păcatul originar. Omul are atât o natură bună, cât și una rea. Ea este bună atunci când omul urmează calea Creatorului, dar este rea (de Maistre, care folosește mult metafora, îl descrie ca fiind un "centaur monstrous") atunci când omul se îndepărtează de Creator și încercă să-și impună propria sa voință limitată și perversă. De altfel, este tot atât de neverosimil să vorbești despre "OM", cu cât este neverosimil să vorbești despre Natură sau despre Natura Umană. Aceste noțiuni nu sunt altceva decât abstracții. "Cine este, mă rog, această Doamnă,?" se întreabă zeflemitor de Maistre (*apud* Berlin, 1990) referindu-se la pretenția iluministă de a construi societatea bazată pe legile naturii. Natura, afirmă el, este departe de a fi furnizorul tuturor lucrurilor bune din viață, așa cum o afirmă iluministii, și este în același timp departe de a fi sursa cunoașterii, a vieții sau a fericirii, așa cum cred aceștia. Ea este plină de mistere, crudă în metodele sale, brutală, o sursă de durere și de haos care servește numai voința Creatorului și nu poate fi înțeleasă în afara revelației acestuia.

Ce este nobil într-un sălbatec, se întreabă de Maistre într-o clară aluzie la "nobilul sălbatec" al lui Rousseau. Sălbatecul nu este nobil, ci un specimen subuman, plin de cruzime și de brutalitate. Este gunoiul speciei umane, un exemplu de ce se poate petrece cu omul căzut din grația divină. "Nu-ți poți opri privirea o clipă asupra sălbaticului fără să nu citești cuvântul 'blestat', și nu doar în sufletul său, ci chiar în învelișul trupului său." Ceea ce caracterizează sălbatecul sunt paricidul, spintecarea partenerului de viață, scalpajul, canibalismul. Ce scop servește sălbatecul în viața noastră? Nici un alt scop decât cel de a ne fi un avertisment al Creatorului împotriva treptei la care poate decădea specia umană. "După cum materiile cele mai mârșave și cele mai demne de scârbă pot să sufere încă o și mai mare stricăciune, tot așa viciile firești ale omului se regăsesc și mai josnice la sălbatic. Hoț, crud, desfrânat ca și noi, dar altfel decât noi. Doar trecând peste firea noastră devenim noi ticăloși; sălbaticul își urmează firea, este însetat de nelegiuire, nu are remușcări" (Maistre, *Serile*.... pp. 165-166) Ficțiuni ca cele ale autorului *Discursului despre inegalitatea condițiilor* (cum prescurtează de Maistre titlul lucrării lui Jean-Jacques Rousseau) nu pot ascunde adevărul: "Sălbatecul nu poate fi decât un om decăzut și pedepsit" (Maistre, *Serile*, p. 181). Găsim, oare, în această descriere a sălbaticului, ecouri preliminare ale rasismului și ale Darwinismului social care vor caracteriza Nazismul? Să amânăm deocamdată răspunsul la această întrebare.

Și care sunt acele drepturi inerente ale omului în stare naturală în numele cărora o Europă întreagă a fost aruncată într-un masacru sălbatec, se întreabă mai departe de

Maistre. Inerente căror oameni? Nu există nici un fel de drepturi abstracte care pot fi deduse în absența unei autorități care să regleze asemenea drepturi, fie aceasta o autoritate umană, fie ea una divină. Tot așa cum nu există o doamnă numită Natură, nu există nici o ființă numită "Om". "Am văzut, în viața mea, francezi, italieni, ruși, etc., ba chiar știu, mulțumită lui Montesquieu, că *poți fi persan*, dar, în ce privește omul, declar că nu l-am văzut în viața mea; dacă există, există fără știrea mea" (Maistre, 2000, pp. 70-71 sbl. autorului). Toate acestea nu sunt decât abstracții, himere în numele cărora au fost și sunt comise atrocități. Sclavia, afirmă el, nu a fost desființată de către asemenea noțiuni abstracte, ci atunci când autoritatea Bisericii Catolice a putut fi impusă peste tot. Cam subțire și desigur inexactă istoric această afirmație, ca și cum catolicii nu s-ar fi numărat niciodată printre marii traficanți de sclavi.

Raționalismul, ne mai spune de Maistre, dă naștere ateismului, individualismului și anarhiei. Societatea umană nu poate exista în afara unei ierarhii recunoscute și respectate, o ierarhie în cadrul căreia individul își recunoaște superiorul ierarhic și îi respectă ordinele. De unde această dispoziție de a respecta ordinea ierarhică? Ea nu poate fi explicată de către nici un fel de filosofie raționalistă, ci derivă din faptul că nu există societate în afara statului, nu există stat în absența unui suveran, nu există suveranitate în absența infailibilității, și nu există infailibilitate în absența lui Dumnezeu. Papa este reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, și orice autoritate legitimă își are rădăcinile în Creator și reprezentantul său pe pământ.

Tocmai aceste afirmații îl determină pe Isaiah Berlin să scrie că filosofia lui de Maistre este reacționară, obscurantistă și, în cele din urmă, va produce ideea fascistă. Este adevărat că ideea fascistă este de neconceput în absența infailibilității Fuhrerului, Duceului, Conducătorului. Dar absolutismul nu este, totuși, identic cu fascismul, și dacă ar fi, atunci ar trebui să-l acuzăm și pe Hobbes de aceeași paternitate ideologică. Berlin însuși recunoaște indirect acest lucru atunci când scrie în același articol că în termeni moderni, ideile lui de Maistre sunt poate cel mai bine exemplificate de regimurile lui Francisco Franco în Spania și ale lui Antonio de Olivera Salazar în Portugalia. Acestea au fost însă mai degrabă regimuri autoritare cu o puternică tentă religioasă decât regimuri fasciste.

De Maistre respinge bineînțeles noțiunea de contract social ca stând la baza societății umane. Cum poate exista un contract, întreabă el pe bună dreptate, dacă nu există mijloace de a impune sancțiuni pentru nerespectarea lui? Ori, asemenea mijloace nu pot exista în afara societății, a unor convenții sociale deja existente înaintea încheierii contractului. Societatea, deci, trebuie să preceadă oricărui contract. Pentru sălbatecul izolat care pasămite ar exista în stare naturală, contractul nu poate avea nici un fel de înțeles. Societatea poate crea contracte, dar nu și invers. Numai protestanții au putut fi capabili să creadă că societatea umană este o creație artificială a omului, plasând-o astfel la același nivel cu o bancă sau cu o întreprindere.

Societatea, afirmă de Maistre în nenumărate rânduri, și cu clare ecouri de influență burkiană, nu este o asociație artificială de interese particulare și de urmărire a propriului interes, ci se bazează pe dispoziția umană de a se autosacrifica pe altarul unor valori mai puternice decât propriul interes. Cum altfel s-ar explica faptul că soldații îndeplinesc ordine de care sunt conștienți că pot duce la propria lor moarte? Ar fi grotesc, afirmă el, să presupunem că în acest caz ei ar fi mânați de propriile interese particulare, de urmărirea unor avantaje personale. Și tot așa cum soldații sunt dispuși să-și sacrifice viețile pe câmpul de luptă, mecanismul se aplică și felului în care funcționează societatea în general, membrii ei respectând și îndeplinind ordinele superiorilor lor ierarhici. Ei nu își pun întrebări, ci acționează în virtutea unei forțe tradiționale, misterioase și irezistibile,

care este forța puterii organizate.

Este ridicol să crezi că această forță irezistibilă, forța puterii și a autorității, poate depinde de fleacuri artificiale cum ar fi convenția socială. Societatea nu este o asociație creată în scopul profitului mutual, este mai degrabă un fel de casă de corecție și de pedeapsă. Ea nu este dominată de puterea rațiunii. Nu rațiunea, ci puterea este cea care creează și menține societatea, iar atunci când dintr-un motiv sau altul se creează un vid de putere, mai devreme sau mai târziu acest vid este umplut de o nouă putere care se va naște din haosul revoluționar precedent. Iacobinii, cu teroarea lor, sau Napoleon, sunt poate criminali sau tirani, dar ei exercită putere, reprezintă o autoritate, obțin respectarea ordinelor lor. Și, mai presus de toate, ei sunt capabili de a aplica sancțiuni, de a pedepsi. Din acest punct de vedere, asemenea tirani sunt de o mie de ori preferabili unor intelectuali critici, care nu fac altceva decât să circule tot felul de idei destructive, să creeze dezordine dar nu să o și înlocuiască cu altceva.

Orice putere vine de la Dumnezeu. Iacobinii au fost niște nemernici și niște criminali, dar teroarea a restabilit autoritatea, a menținut Franța în granițele sale, ba chiar le-a și extins, și în consecință ea are o valoare mai mare decât ar putea-o avea ideile liberale și idealiste ale Girondinilor, care au scăpat din mână puterea. Orice guvernare este mai bună decât haosul, afirmă de Maistre, pentru că haosul duce la revoluție și la subminarea valorilor creștine tradiționale. Cea mai rea formă de guvernare este totuși preferabilă anarhiei. Și în cele din urmă, despotismul cel mai teribil este preferabil dezintegrării societății.

Revoluția însăși, care în ochii lui de Maistre este cel mai mare rău din toate posibile, este o pedeapsă divină menită să îndrepte răul și să ducă la o renaștere și la o regenerare. Ca orice alt eveniment din istoria umană, și ea este plină de mistere și dă naștere unor forțe care nu își înțeleg menirea. “Nu oamenii conduc revoluțiile, ci revoluțiile utilizează oameni.” Robespierre a fost un om care a posedat un “geniu infernal”, afirmă de Maistre, un “monstru de putere” care a devenit “beat de sânge și succes,” dar în același timp el a fost o “pedeapsă colectivă” trimisă de Dumnezeu asupra francezilor și singura modalitate de a scăpa Franța de dușmanii care se coalizaseră împotriva ei. Numai fanatismul pe care Robespierre l-a putut inspira francezilor i-a putut duce să lupte ca niște fanatici “mânjiți de sângele de pe eșafode.” Fără el, ei ar fi rămas niște mediocri. Ce înseamnă însă pentru de Maistre a fi mediocru? Acest lucru poate fi înțeles cel mai bine din comparația pe care el o face între Ludovic al XIV-lea, “Regele Soare”, monarhul absolutist care a știut să-și impună voința asupra tuturor, și Ludovic al XVI-lea, care s-a străduit, potrivit lui de Maistre, să fie pe placul tuturor și a terminat, în consecință, pe eșafod.

Nu este greu de înțeles de ce Isaiah Berlin vede, deci, în de Maistre premergătorul nu numai al fascismului, ci și al nazismului. Conducerea absolută și fanatismul conducătorilor, care este atât de admirat de către de Maistre a caracterizat într-adevăr regimul hitlerist iar elogiul terorii și al violenței, precum și înobilarea războiului ca o culme a sacrificiului uman pot ușor fi interpretate în acest sens. Să luăm, spre exemplu, ce are de spus de Maistre despre luptă și despre război, combinând aceste afirmații cu descrierea sa despre natura umană, și vom avea numai câțiva pași de făcut pentru a “progresă” în direcția nazismului:

În fine, domnilor, funcțiile soldatului sunt îngrozitoare, dar țin de o lege măreață a lumii spirituale. Nu trebuie, deci, să ne mirăm că toate neamurile lumii au căzut de acord că acest flagel, războiul, reprezintă ceva mult mai sfânt decât alte lucruri...

Băgați de seamă și că această lege a războiului, oricum destul de grozavă, nu este decât un capitol din legea generală care stăpânește lumea.

Marea lume a supraviețuitoarelor este stăpânită de o violență vădită, de un fel de furie dinainte scrisă, care înarmează toate ființele în *mutual funera*. [Ca să-si provoace reciproc moartea]. De cum ieșiți din regnul lipsit de simțuri, dați de legea forței violente, înscrisă pe înșeși fruntarele vieții... Pentru fiecare mare încrengătură a speciilor animale s-a ales un anumit număr de animale a căror menire este să le sfâșie pe celelalte: astfel, există insecte de pradă, reptile de pradă, pești de pradă, patrupede de pradă. În fiecare clipă, ființa vie este sfâșiată de o altă ființă. Omul este așezat deasupra acestor numeroase rase de animale. Mâna lui devastatoare nu iartă nici o ființă vie; ucide ca să se hrănească, ucide ca să se îmbrace, ucide ca să se împodobească, ucide ca să atace, ucide ca să se apere, ucide ca să se distreze, ucide ca să ucidă.... Omul vrea tot și deodată: îi cere mielului măruntaiele ca să-și pună corzi la harfă; balenei, fanoanele, ca să-i pună în corsajul tinerei fecioare; lupului, dinții ucigători, ca să șlefuiască opere de artă; elefantului, colții, ca să facă o jucărie copilului; iar mesele și le acoperă cu cadavre.... Omul este însărcinat să-l sugrume pe om. Dar cum va putea el să îndeplinească legea, el, o ființă morală și miloasă, el, născut pentru a iubi, el, care se înduioșează de soarta altora și de a sa, căruia îi place să plângă și care născocoște năuciri care să-l facă să plângă? În fine, el, căruia i s-a spus că *se va cere înapoi și ultima picătură din sângele pe care îl va fi vărsat pe nedrept? Decretul* va fi împlinit de război. Nu auziți *pământul* cum strigă, cum cere *sânge*?... *Pământul* n-a strigat în zadar, războiul izbucnește. Omul, cuprins pe negândite de o turbare *sfântă*, cu totul diferită de ură sau mânie, înaintează pe câmpul de luptă fără să știe ce vrea, nici măcar ce face.... Pământul întreg, neconținut udat cu sânge, este un altar fără margini, pe care trebuie jertfit la nesfârșit tot ceea ce trăiește—fără măsură, fără încetare, până la sfârșitul lucrurilor, până la moartea morții.” (Maistre, *Serile*....pp. 189-192. sbl. autorului).

I-a lipsit, desigur, lui de Maistre, o Efimița, altfel nu încape nici o îndoială că merita aici remarcă: “ Ei! Cum le spui dumneata bobocule, să tot stai s-ascuți ” (Caragiale, 2000, p. 84). Lipsește Burke. Lipsește Caragiale. Nu lipsește (dar deloc!) “fandacsia”! O fandacsie care sfințește și ce e mai puțin sfânt—războiul, transformat din necesitate impusă în necesitate existențială. Ba chiar mai mult, în instrument divin. Un *jihadd* maistrian!

Iată, deci, răspunsul la întrebarea pe care o puneam mai înainte, și anume dacă putem găsi la de Maistre rădăcini ale Darwinismului social. Cred că citatul demonstrează destul de clar că răspunsul este afirmativ. Este pe de cealaltă parte adevărat că Darwinismul social exclude religiozitatea, care la de Maistre este foarte pronunțată. Totuși, o religiozitate care face apologia nobleței războiului și a vărsării de sânge ca o inevitabilitate se îndepărtează serios de valorile creștine pe care de Maistre susținea că la propovăduiește. Probabil că aceste aspecte îl fac pe Berlin să afirme că “de Maistre vorbește aparent într-un limbaj al trecutului, dar conținutul acestuia presează asupra viitorului.” Spre deosebire de simpaticul nostru Con' Leonida, el nu se îmbracă frumos ca să meargă la “rivoluție” mergând “pe jos pân'la teatru.” De Maistre îmbracă zale și pleacă la război călărind. Pe cal sau tanc, asta depinde de epocă.

Să trecem, deci, la problema războiului. De Maistre este fascinat de el și în repetate rânduri se întreabă cum se explică atracția, pe care el o numește “magică”, a omului de a își sacrifica viața și de a își ucide semenul care nu i-a făcut personal nici un fel de rău. Oameni care ar vărsa lacrimi dacă le-ai cere să taie o găină, nu au nici un fel de ezitare să ucidă pe câmpul de luptă, scrie el. Călăul ucide câțiva vinovați de crime abominabile,

soldatii ucid mii de oameni nevinovați, fără nici un fel de discriminare, și cu entuziasm. De unde această dispoziție? De ce sunt oamenii dispuși să se revolte din cauza unor lucruri triviale, dar sunt dispuși să se supună ordinelor superiorilor lor de a ucide și de a fi la rândul lor uciși? Dacă omul, așa cum susțin iluminiștii, ar fi mânat de urmărirea propriului interes, de mult s-ar fi născut acea pace universală pe care interesul comun o impune. Răspunsul trebuie căutat, deci, în altă parte. Omul este mânat nu numai de urmărirea propriului interes, ci și, în măsură egală, de dorința de a se autojertfi, de a se imola. Războiul este legea teribilă și eternă a lumii. Rațiunea este incapabilă de a-l explica. În pofida ei, războiul rămâne o atracție misterioasă și irezistibilă. Deși irațional, el a guvernat și va continua să guverneze istoria omenirii. De aici se impune concluzia că războiul nu este o invenție umană, ci este rezultatul voinței divine. "Războiul este sfânt prin urmările sale generale și particulare, de ordin miraculos...Războiul este sfânt prin slava trainică ce-l înconjoară și prin atracția nu mai puțin nedeslușită, ce o are asupra noastră. Războiul este sfânt prin apărarea dată marilor căpetenii... (Maistre, *Serile*..., pp. 192-193).

Din nou: iată, pentru a folosi sintagma lui Berlin, trecutul folosind limbajul viitorului. Cultul violenței și al forței va caracteriza ideologia fascistă și cea nazistă.

Dar dacă violența îndreptată către exterior este explicabilă prin natura ei divină, cum va explica de Maistre violența folosită în cadrul societății? Nimic nu a determinat interpretarea gânditorului savoyard drept un precursor al nazismului mai mult decât acest aspect. De Maistre face apologia călăului ca figură care personifică necesitatea pedepsei într-o societate dominată de păcat.

Dacă, așa cum afirmam mai înainte, găsim la el o societate care se bazează pe stâlpii credinței și ai autorității, cel de-al treilea stâlp, fără de care ceilalți doi nu pot să-și îndeplinească menirea, este stâlpul pedepsei, întruchipat de către călău. Puterea celorlalți doi stâlpi depinde de puterea acestuia, o ființă umană cu care nimeni nu vrea să se afle în contact, care trăiește izolat de toți ceilalți. "Toată măreția, toată puterea, toată subordonarea," scrie de Maistre, "depind de călău. Îndepărtați din societate acest agent misterios, și societatea va dispărea. Dumnezeu, care a creat suveranitatea, a creat și pedeapsa."

Călăul este omul "hărăzit să aplice nelegiuirilor pedepsele hotărâte de justiția umană". Dar el este inexplicabil atâta timp cât existența sa este cercetată numai cu ajutorul instrumentului rațiunii. "Acest om există pretutindeni fără să se poată explica cum de s-a ajuns aici, căci rațiunea nu descoperă în natura omului nici un motiv care să hotărască alegerea acestei meserii." Există în călău ceva de natură divină, ne lasă de Maistre a înțelege:

Mintea sa, sufletul său, sunt oare alcătuite ca și ale noastre? Nu au oare ceva deosebit și străin firii noastre? În ce mă privește, nu am nici o îndoială. Pe dinafară este ca și noi. Se naște ca și noi, dar este o ființă neobișnuită, și pentru ca să existe printre oameni e nevoie de o hotărâre specială, de un FIAT al puterii ziditoare. Este zămislit întocmai ca o lume. Numai gândiți-vă la părerea oamenilor despre el și înțelegeți, dacă sunteți în stare, cum de călăul se poate preface că nu cunoaște sau cum de poate înfrunta această părere! De-abia i s-a dat o locuință, de-abia a intrat în ea, că ceilalți se și dau înapoi, până la limita de la care nu îl mai pot vedea. În mijlocul acestei singurătăți, al acestui gol care s-a creat în jurul său, trăiește părăsit, doar cu femeia și cu micuții săi care îl fac să cunoască glasul omenesc; în lipsa lor ar cunoaște doar geamătul... Se dă un semnal lugubru, un umil trimis al dreptății vine să bată la ușa lui, anunțându-l că este nevoie de el. Pleacă. Sosește în piața acoperită de o mulțime grăbită și fremătătoare. I se dă pe mână un otrăvitor, un

paricid, un profanator. Îl ia, îl întinde, îl leagă pe o cruce orizontală, ridică mâna. Se face o liniște îngrozitoare și nu se mai aud decât scrâșnetele oaselor care sunt zdrobite și urletele victimei, pe care apoi o dezleagă, o așază pe roată. Mădularele sfărâmate se prind de spițe, capul atârână, părul se zbârlește, iar gura, căscată, nu mai lasă să scape decât din când în când frânturi de cuvinte însângerate care cheamă moartea. Călăul a terminat. Îi bate inima, de data aceasta de bucurie....O fi om? Da. Dumnezeu îl primește în templele sale și îl îngăduie să se roage. Nu este un ucigaș, și totuși nici un suflet nu-și îngăduie să spună, de pildă, *că este plin de virtute, că este un om cinsit, că este respectabil*, etc. Nu i se potrivește nici o laudă, căci oricare laudă presupune să ai relații cu oamenii, iar el rămâne în afara lor. Și totuși, orice glorie, orice putere, orice ierarhie se bazează pe cel ce execută- el este spaima și legătura ce permite întovășirea oamenilor. Excluzând acest agent de neînțeles și în aceeași clipă haosul se înstăpânește în locul ordinii, tronurile se prăbușesc și societatea dispare. Dumnezeu, întemeietorul suveranității, este deci și întemeietorul sancțiunii (Maistre, *Serile...*, pp. 159-160. Sbl. autorului.)

Cu alte cuvinte: Omul trebuie să fie conștient în orice clipă a vieții sale că misterul înfricoșător care este creația divină necesită o neîntreruptă purificare și că omenirea este condamnată la o suferință perpetuă, la a i se aduce aminte ceas cu ceas de propria ei stupiditate care a dus la căderea din grația divină, de propria ei răutate și de propria ei neputință. Războiul, tortura, suferința sunt inevitabile. Stăpânii au datoria de a-și îndeplini sarcina ce le-a fost plasată pe umeri de către Creator (care a creat o ordine ierarhică), să impună legea fără milă și scrupul, iar călăul este agentul prin care această lege divină este impusă.

Vă rog să facem acum următorul exercițiu: Înlocuiți "legea divină" cu "legea naturală" a supraviețuirii celui mai puternic; înlocuiți, apoi, "călăul" cu Gestapo sau cu SS. Sau alt exercițiu: înlocuiți "legea divină" cu "legea istoriei" al cărei motor este "lupta de clasă." Înlocuiți mai apoi "călăul" cu NKVD sau Securitatea. Să aveți o săptămână bună! și... să nu carecumva intrați la fandacie!

**Prelegere la Seminarul de Cercetare Interdisciplinară a Religiiilor și Ideologiilor, Catedra de Filosofie Sistematică, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj, 19 ianuarie 2007.*

Surse:

Avineri, Shlomo, 1968, "Hegel Revisited" in *Journal of Contemporary History*, Vol. III, No. 2 (April), pp. 133-147.

Berlin, Isaiah, 1990, "Joseph de Maistre and the Origins of Fascism," in *The New York Review of Books*, Vol. XXXVII, nos. 14-17, 27 September, 11 October, 25 October, www.nybooks.com/articles/3510; www.nybooks.com/articles/3491; www.nybooks.com/articles/3464.

Bradley, Owen, 1999, *The Social and Political Thought of Joseph de Maistre* (Lincoln: University of Nebraska Press).

Caragiale, Ion Luca, *Opere II. Teatru • Scieri despre teatru • Versuri* (București, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic).

Cioran, Emil, 1957, *Joseph de Maistre: Textes choisis* (Monaco, Editions du Rochet).

Crăiutu, Aurelian, 1998, *Elogiul libertății: Studii de filosofie politică* (Iași: Polirom).

Germino, Dante, 1970, "Hegel's Theory of the State: Humanist or Totalitarian?", *Statsvetenskapling Tidskrift*, Vol. XIX, pp. 293-313.

Maistre, Joseph de, 2000, *Considerații asupra Franței* (București: Editura Albatros).

Maistre, Joseph de, f.a., "Eseu despre principiul regenerator al constituțiilor politice și al altor instituții seculare" în Joseph de Maistre, *Istorie și Providență* (București: Editura Anastasia), pp. 49-56.

Maistre, Joseph de, f.a., "Serile de la Sankt-Petersburg sau convorbiri despre cârmuirea lumii de către Providență" în Joseph de Maistre, *Istorie și Providență* (București: Editura Anastasia), pp. 135-219.

Popper, Karl, 1950, *The Open Society and Its Enemies* (Princeton, NJ, Princeton University Press).

Sternhell, Zeev, 1978, *La droite révolutionnaire: Les origines françaises du fascisme 1885-1914* (Paris: Éditions du Seuil).

Strenhell, Zeev, 1972, *Maurice Barres et le nationalisme français* (Bruxelles: Éditions Complexe).